

WOLFRAM DORNIK – JULIA WALLECZEK-FRITZ – STEFAN WEDRAC (HG..)

FRONTWECHSEL. ÖSTERREICH-UNGARNS „GROSSER KRIEG” IM VERGLEICH

(Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2014. 466 o. ISBN 978-3-205-79477-6)

Az első világháború kitörésének 100. évfordulója közeledtével a nemzetközi könyvpiacon egyre több idegen nyelvű munka lát napvilágot. Ezek sorából kiemelkedik a most megjelent jelen tanulmánykötet, amely összesen húsz, többnyire a magyar olvasóközönség előtt is ismert neves belga, brit, észt, lengyel, macedón, német, osztrák, svájci és szlovén szerzők tollából született, többségében veretes német, valamint angol nyelvű tanulmányokban mutatja be a Nagy Háború osztrák–magyar és európai vonatkozásait. A tartalomjegyzéket lapozgatva rögtön feltűnik, hogy – sajnálatos módon – a kötetben egyetlen magyar történész írása sem szerepel, pedig ez úgy vélem, elengedhetetlen lett volna a címben szereplő tartalom lefedéséhez, az első világháború magyar szempontú megközelítésének olvasókkal való megismertetéséhez.

A háború különböző vonatkozásait felvillantó színvonalas könyvet személy- és helységnév-mutató, továbbá az egyes tanulmányok szerzőinek életrajzát röviden bemutató alfejezet egészíti ki.

A bevezetőben a szerkesztők rövid áttekintést adnak az első világháborúval kapcsolatos, főként a német nyelvterületen folytatott kutatások mai állásáról. Gerhard P. Groß *Az őskatasztrófa megközelítése: a háború 1914-es kitörésének képe Fritz Fischertől napjainkig* című tanulmányában egy historiográfiai áttekintést kapunk. Bemutatja, hogyan változott az első világháború kitörésének megítélése a német és angol szakirodalomban Fritz Fischer 1961-ben megjelent könyvében megfogalmazott téziseitől egészen napjainkig. Hannes Leidinger *A világháború összehasonlító kutatása, egy trend vizsgálata* címet választotta tanulmányának, amelyben az utóbbi egy-két évtizedben a Nagy Háború történetéről megjelent legfrissebb szakirodalom elemzésére vállalkozik, összefoglalja és elemzi a kutatás terén megjelent új trendeket, fogalmakat, kutatási irányokat.

Manfried Rauchensteiner *Harcos gondolkodásmód. Apróságok Ausztria-Magyarország utolsó háborújából* címet viselő tanulmányából részleteket ismerhetünk meg az 1914 nyarán a Monarchiában általánosan jellemző háborús lelkesedésről, továbbá a szerző korabeli visszaemlékezések alapján tematikusan elénk tárja a háború valóságát, a katonák által átélt frontélményeket (pl. az éhezést, a vallásosságot, a sebesülést, a hadifogságot, a halált, a hősiességet, a hazatérést).

Liisi Eglit *A visszatérés gyakorlata. Észt első világháborús katonák visszatérése a társadalomba* című angol nyelvű tanulmányából megismerhetjük a cári orosz hadseregben szolgált 100 000 észt nemzetiségű katona háborús sorsát, majd a világháború utáni leszerelésüket és visszailleszkedésüket a társadalomba, valamint az egyes társadalmi csoportok viszonyulását a frontról visszatért veteránokhoz.

Antje Bräcker *A katolikus karitatív hatások a Balkán-háborúkban és az első világháborúban a Habsburg-monarchia és a nemzeti mozgalmak között a hadifogoly-gondozás példáján* témájú tanulmányában főként a katolikus egyház és szervezetek háborús karitatív, jótékonyági tevékenységével, a hadifogoly ellátásban betöltött szerepével foglalkozik Ausztria-Magyarországon. Felvázolja a katolicizmus eszmei összeütközését a Monarchia birodalmi gondolatával és a balkáni nemzeti mozgalmakkal.

Julia Walleczek-Fritz *Ellenőrzés a gondoskodás által. Semleges humanitárius szervezetek és a hadifoglyok érdekében kifejtett tevékenységük Ausztria-Magyarországon valamint Oroszországban az első világháborúban összehasonlító perspektívában* című írásában bemutatja az osztrák–magyar és az orosz hadifoglyok helyzetét egymás országaiban, a Vörös Kereszt látogatásait, missziós utazásait a Monarchiában és a cári birodalomban, melyeknek célja a saját hadifoglyok körülményeinek ellenőrzése volt, továbbá szót ejt az amerikai YMCA (Young Men’s Christian Association) mindkét birodalomban kifejtett karitatív tevékenységéről is.

Aibe-Marlene Gerdes *Gyűjteni, dokumentálni, emlékezni? Az első világháborús osztrák hadigűjtemények* című tanulmányában először felvázolja a világháborús emlékeket feltáró, még 1914–18 között megindult német és osztrák gyűjtőmunka kezdeteit, annak ideológiáját, bemutatja

az osztrák állami gyűjtőhelyeket: a császári–királyi udvari könyvtárat, a különböző háborús gyűjteményeket, a Linzben működő hadimúzeumot. Részleteket tudhatunk meg a háborús magángyűjteményekről és gyűjtőegységekről, továbbá az 1918 után keletkezett Nagy Háborús gyűjteményekről.

Ralph Andraschek-Holzer *Az első világháborús osztrák próza összehasonlítása* című munkájában név szerint ismerteti meg az olvasót a legismertebb osztrák háborús prózaírókkal, felsorolja és röviden elemzi azok közismertebb műveit, végül összefoglalóan értékeli az általa forrásanyagként tekintett háborús prózairodalmat.

Maciej Górny *A lelkek háborúja keleten? Egy lábjegyzet az elmúlt paradigmához* témájú tanulmányában a Nagy Háború Kelet- és Délkelet-Európában húzódó frontjain zajlott szellemi, lelki hadviselést, a lelkek háborújának értelmét boncolgatja a háborúban részt vett különböző nemzetek szemszögéből.

Daniel Marc Segesser *Háborús bűncselekmény? Osztrák–magyar hadműveletek 1914 augusztusában Szerbiában* témájú írásában röviden összefoglalja az 1914 augusztusi osztrák–magyar hadjárat főbb eseményeit Szerbiában, bemutatja a Monarchia haderejének várakozásait a déli szomszédja elleni háborúban. A szerző kitér a háború első hónapjában a szerbiai, illetve a németek belgiumi hadműveletei során elkövetett kegyetlenkedésekre, a szerbiai eseményekről szóló korabeli tudósításokra, s végül arra a megállapításra jut, hogy a Szerbiában történtek kimerítik a háborús bűnök fogalmát.

Heiko Brendel és Emmanuel Debruyne *Ellenállás és elnyomás a nyugati és a balkáni front mögötti okkupált területeken, 1914–18. Egy összehasonlító távlat* című angol nyelvű cikkében bemutatja, hogyan ment végbe a nyugati fronton Belgium és Észak-Franciaország, illetve Szerbia elfoglalása, ír az ott kialakított megszállási rendszer és katonai közigazgatás lényegéről, a Szerbiában és Montenegróban felállított osztrák–magyar katonai kormányzóságról, az okkupált területeken élő lakosság életkörülményeinek háború alatti megváltozásáról, továbbá az ellenállás kibontakozásáról a központi hatalmak csapatai által megszállt területeken.

Elisabeth Haid *Nemzetiségi politika és háborús propaganda. A galíciai rutének Ausztria–Magyarország és Oroszország szemszögéből* címet viselő tanulmánya körüljárja a galíciai rutének 1914 előtti helyzetét a Monarchiában, a rutén népcsoport szerepét a háború idején a katonai kormányzás alatt álló Galíciában. Megtudhatjuk, hogy a korabeli újságok mit írtak a ruténekről, hogyan használták fel osztrák–magyar és orosz részről saját céljaik érdekében a rutén lakosságot – előbbieket sokszor orosz kémeknek tartva őket.

Stephan Lehnstaedt *A megszállások összehasonlítása. Módszertani megfontolások Lengyelország első és második világháborús megszállásához* című írásában Lengyelország első és második világháborús megszállásait veti össze összehasonlító elemzést alkalmazva, a megszállás politikai, gazdasági és katonai vonatkozásaira helyezve a hangsúlyt.

Petra Svöljšak és Bojan Godeša *Olasz közigazgatás a két háború között a szlovén etnikumú területeken: olasz nemzetiségi politika* című angol nyelvű tanulmányukban bemutatják a szlovének és olaszok viszonyát az első világháború előtt, a szlovén területen folyt harcokat a Nagy Háború idején és az olasz okkupációt 1918 után. Részleteket írnak le a fasiszmus éledéséről, majd az 1930-as évektől létező olasz okkupációs politikáról, melyben igen fontos szerepet töltöttek be az olasz nyelv és a szlovén területeken működő olasz iskolák.

Claire Morelon *Fenygetés a nemzeti egységre? A városi–vidéki ellentét Prágában az első világháború idején összehasonlító perspektívában* címet viselő, szintén angol nyelvű munkája bemutatja az 1914–1918 között fellépett ellátási zavarokat Prágában, a háború előtti társadalmi hierarchia felbomlását, továbbá ír a városi és a vidéki társadalom nemzeti kibéküléséről.

Stratos N. Dordanas *Ausztria–Magyarország és a macedón kérdés az első világháború idején* című tanulmányából megismerhetjük az Osztrák–Magyar Monarchia Balkán-háborúk idején követett balkáni politikáját, a macedón kérdés első világháború alatti alakulását, így pl. azt a támogatást, amit a tartomány nagy részét alkotó Bulgária kapott a szövetséges Monarchiától és Németországtól.

Lothar Höbelt *A császárkabátosok és az aranygallérosok. A politika és a katonaság viszonya az első világháborúban* című írásában nyomon követi a háborús katonai diktatúra bevezetését az európai (német, orosz, osztrák–magyar) monarchiákban, brit, német, francia, osztrák–magyar há-

borús példákon keresztül bemutatja a katonai vezetés primátusát a politikai döntéshozók felett. Kiemeli, hogy több átütő frontisiker általában növelte a katonaság hatalmának növekedését, bemutatja a politikai és a katonai vezetés kapcsolatát a koalíciós hadviselés keretében, ezen belül kitér a szövetséges államok közötti egyenlőtlenésekre is. Görcső alá veszi a háborúban semleges dél-európai országok: Görögország, Spanyolország, Portugália katonai és politikai vezetésének háborús szerepét is.

Günther Sandner *Ami ember erővel teljesíthető. Otto Neurath és a hadigazdaságtan* címet viselő tanulmányában tisztázza a hadigazdaságtan kifejezés lényegét, annak az 1910-es évek elejétől létező irányzatait, felsorolja legnevesebb német és osztrák képviselőit. Megismerteti az olvasót Otto Neurath életével, a közgazdász munkásságával és főbb tételeivel. Megtudhatjuk róla többek között, hogy rövid első világháborús frontszolgálat után 1916 áprilisától a bécsi közös Hadügyminisztériumban a Hadigazdasági Tudományos Bizottságot vezette, miközben a lipcei Hadigazdaság Múzeumának igazgatója is volt.

Verena Moritz *Katonai hírszerzőszolgálatok az első világháború előtt. Egy történet feltevései és távlatai, kétoldalú észrevételek és értékelések Ausztria-Magyarország valamint a cári birodalom példáján* című tanulmánya általános áttekintést ad a hírszerzőszolgálatok jelentőségéről, a címben megjelölt téma orosz és osztrák levéltári valamint könyvészeti forrásairól. A szerző ismerteti a kérdéskör kutatásának csomópontjait, értékeli, milyen jelentőséggel bírt az osztrák–magyar és a cári hírszerzőszolgálatok tevékenysége az első világháború előtti időszakban.

Végül M. Christian Ortner *Az osztrák–magyar harcéljárás fejlődése az első világháborúban* című írásában ismerteti a háború előtt kiadott osztrák–magyar gyalogsági szabályzatokban lefektetett kiképzési elveket, a Franz Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök által írt 1911-es harcászati kézikönyv főbb megállapításait, a gyalogság harcászatában döntő szerepet kapott támadás jelentőségét. A szerző részletekbe menően ír az 1914 őszeig az orosz és a szerb fronton alkalmazott mozgóháborús harcászatról, majd az állásháborúban kialakult vonalharcászat, illetőleg az 1917-től a világháború végéig jellemző zónaharcászat jellemzőiről és lényegéről, amelyek alapjait a korabeli szabályzatokban is lefektették.

Az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús részvételének számtalan érdekes vonatkozását természetesen összefoglaló mű feltétlenül számot tarthat a korszakkal és a Nagy Háború történetével foglalkozó szakemberek, továbbá az Ausztria–Magyarország első világháború alatti történetét jobban megismerni kívánó olvasóközönség érdeklődésére.

Balla Tibor

BOGNÁR ZALÁN

HADIFOGOLYTÁBOROK ÉS (HADI)FOGOLYSORS A VÖRÖS HADSEREG ÁLTAL MEGSZÁLLT MAGYARORSZÁGON 1944–1945

(Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 510 o.)

Hadifogolytáborok és hadifogolysors – a témáról a rendszerváltást megelőző években egyáltalán nem vagy csak alig beszéltek a túlélők visszaemlékezéseikben. Az ok egyértelmű volt, hiszen a hadifogolytáborokba került katonák és civilek tömegei haltak meg kegyetlen körülmények között, amelynek értelmezése a pártállami rendszernek a hazaérkezettek és a hozzátartozók felé is kellemetlen erkölcsi hozadékkal zárult. A témával kapcsolatos magyarországi hallgatás mellett csak az emigrációban élő magyarság foglalkozott a kérdéssel. Kiemelkedően fontos Bognár Zalán munkája, mert elsőként vállalkozott arra, hogy felkutassa és részletekbe menő alaposággal feldolgozza a Vörös Hadsereg által megszállt magyar területeken létrehozott hadifogolytáborok történetét. Évtizedes kutatómunkájának második állomása a most napvilágot látott könyv. Első kiadása 2010-ben jelent meg *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945* címmel.